

Chanoeka

Als je het hebt over de Nederlander dan denk je al gauw aan iemand die hier geboren is en van wie de voorouders ook al eeuwenlang hier leefden. Maar je kunt overal zien dat er in Nederland ook veel mensen wonen die afkomstig zijn uit een ander land. Of zelfs uit een heel ander deel van de wereld.

Lang geleden kwamen ook de Joden als 'nieuwe bewoners' hier naartoe, maar zo kun je ze al lang niet meer noemen. In Maastricht heb je een straat die in het jaar 1295 de Jodenstraat werd genoemd. Toen waren er dus al Joodse mensen in Nederland. In die tijd werden Joodse mensen niet toegelaten bij de gilden, groepen ambachtslieden. Daarom gingen ze vaak in de handel, van de verkoop van tweedehands spullen tot de handel in diamanten.

Joodse mensen houden van hun cultuur en hun feesten. Daarom hebben ze deze cultuur behouden en doorgegeven van generatie op generatie. Deze lesbrief gaat over één van die feesten: Chanoeka.

Opdrachten

1. Hoeveel culturen ken jij in jouw omgeving?
2. Ken jij iemand die Joods is?
3. Zoek uit hoe Joodse mannen in Israël eruitzien.

Verspreid over de wereld

Joden wonen in haast alle landen van de wereld, omdat ze al meer dan tweeduizend jaar geleden door de Romeinen als slaven uit hun land zijn verdreven. Na de val van het Romeinse Rijk kwamen er andere bezetters en mochten alleen maar kleine groepen Joden in Israël te wonen. De Joden hadden geen eigen land meer en erg welkom waren ze hier en in andere landen meestal niet. Als er ergens een ramp gebeurde, kregen de Joden vaak de schuld en soms werden er honderden tegelijk vermoord. Het ergst was het in de Tweede Wereldoorlog, toen zijn er zes miljoen Europese Joden vermoord, alleen omdat ze Joods waren. Pas in de jaren na die oorlog ontstond de staat Israël, daar zijn veel Joden gaan wonen. Maar nog altijd wonen er veel meer Joden buiten Israël dan in Israël.

Opdrachten

1. Wat is er in de Tweede Wereldoorlog met de Joodse mensen gebeurd?
2. Wat betekent dit monument ter nagedachtenis aan de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog?
3. Hoe is de naam van een bekend Joods meisje dat de oorlog niet heeft overleefd?

Joden voelen zich één volk

Als een volk honderden jaren lang verspreid woont over de hele wereld, zou je denken dat ze langzamerhand vergeten zijn dat ze een andere, eigen geschiedenis hebben. Bij de Joden is dat niet zo, ze voelen zich nog heel erg met elkaar verbonden: Waar je ook woont en hoe lang al niet, je bent en je blijft altijd een Jood. Dat komt vooral doordat de Joden niet alleen een eigen taal hebben, maar ook een eigen geloof. Als je het hebt over de Joden dan kan je een volk bedoelen maar ook een godsdienst. In het Nederlands schrijf je Jood met een hoofdletter als je het over het volk hebt, en met een kleine als het om het joodse geloof gaat. Natuurlijk zijn er nu ook veel Joden die niets meer doen met hun geloof, zoals heel veel mensen in Nederland ook niet meer naar de kerk gaan. Toch blijven de joodse feesten voor heel veel Joden belangrijk, gewoon omdat ze horen bij de Joodse cultuur.

Misschien voelden Joodse mensen zich altijd met elkaar verbonden, doordat ze door andere mensen niet geaccepteerd werden, of zelfs bedreigd werden. Je voelt je dan het veiligst tussen je eigen volksgenoten. Veel steden hebben daardoor een

eigen wijk waar de Joden wonen. In Amsterdam heb je de Jodenbreestraat en dat was vroeger een echt Joodse wijk, waar ook het beroemde Waterlooplein onder viel. Na de Tweede Wereldoorlog waren bijna alle Joodse wijken opeens hun typisch Joodse karakter kwijt, simpelweg omdat de meeste Joden de oorlog niet overleefd hadden.

Opdrachten

1. Het joodse geloof is een aparte godsdienst. Zoek informatie hierover op.
2. Noem een belangrijk religieus gebouw in Israël.
3. Hoe heet het hoofddeksel waaraan je kunt zien of een jongen joods is?

Joodse feesten

Veel feesten worden in de hele wereld gevierd. Denk aan Kerstmis, Pasen en Oud en Nieuw. Andere feesten zijn typisch Nederlands: Koningsdag en Sint-Nicolaas. Er zijn ook veel typisch joodse feesten en die worden door de Joden in de hele wereld gevierd. Alle joodse feesten hebben te maken met het joodse geloof en toch worden ze ook gevierd door Joden die nooit meer iets doen met het

geloof. Dat lijkt raar, maar dat is het niet als je bedenkt dat Kerstmis van oorsprong puur een christelijk feest is en toch viert haast iedereen kerst.

Zo vieren de Joden niet de zondag als de belangrijkste dag van de week, maar de zaterdag. Gelovige joden gaan op die dag naar de synagoge, een gebouw waar joden samenkomen om te bidden en om te leren. Joodse winkels horen eigenlijk op zaterdag gesloten te zijn.

Ook de Joodse nieuwjaarsdag is heel anders dan de onze. Het feest wordt gevierd in het najaar en de Joodse jaartelling, die heel anders is dan de onze, is al bijna bij het jaar zesduizend. Dat komt doordat deze jaartelling niet begint bij het jaar nul, de geboorte van Christus, maar in het jaar waarin de wereld zou zijn ontstaan. En dat is volgens het Oude Testament van de Bijbel, waarin de Joodse geschiedenis beschreven staat, bijna zesduizend jaar geleden.

Opdrachten

1. Hoe heet de joodse kerk?
2. Waarom zouden Joden die niets meer aan het joodse geloof doen toch de joodse feesten vieren?
3. Veel winkels zijn dicht op zondag. Behalve Joodse winkels. Op welke dag zijn die gesloten?

Het Chanoekafeest

Een heel mooi en vrolijk joods feest is *Chanoeka*, dat spreek je uit als *ganoekaa*. Het wordt ook wel genoemd: 'het feest van de lichtjes' en het duurt acht dagen lang. In de huizen van Joodse mensen staat dan een mooie kandelaar met acht armen, er kunnen negen lichtjes in branden. Op de eerste dag van Chanoeka, aan het begin van de avond, wordt met behulp van een extra kaarsje één lampje aangestoken. Dit extra kaarsje of lampje staat apart op de kandelaar en is er alleen om de acht lampjes aan te steken. Het heeft een naam die in het Nederlands 'dienaar' betekent.

Op de tweede dag worden twee lampjes aangestoken, op de derde dag drie en zo verder tot de achtste dag wanneer alle acht lampjes aangestoken worden.

Chanoeka wordt eind november of in december gevierd en dat is de donkerste tijd van het jaar. Vooral vroeger, toen er nog geen elektrische verlichting was, betekende licht dat het feest was. En nog steeds, denk maar aan de verlichte straten in de kersttijd.

Opdrachten

1. 'Feest' en 'licht' horen nog steeds bij elkaar. Weet je daar meer voorbeelden van?
2. Het Chanoekafeest duurt acht dagen. Hoeveel dagen duren de meeste Nederlandse feesten?
3. Waarom werd Chanoeka vroeger zo gevierd dat de buitenwereld er niets van merkte?

De kandelaar, met een Joods woord *chanoekia* genoemd, wordt voor het raam gezet of, als dat veilig genoeg is, in de tuin. Maar dat gebeurt nog niet zo lang, want lange tijd kon je maar beter niet laten merken dat je een joods feest vierde en dus zelf ook Joods was.

Een bijzondere Geschiedenis

Alles wat heeft te maken met het joodse geloof heeft een bijzondere betekenis, het is een geloof met heel veel symbolen.

In het jaar 164 voor Christus, in de Joodse jaartelling het jaar 3597, hadden de Joden nog wel een eigen land. Hoewel niet helemaal, want Israël werd overheerst door de Grieken en die deden alles om de Joden te vernederen en te onderdrukken. Het ergst vonden de Joden het dat hun

tempel in de hoofdstad Jeruzalem onbruikbaar was gemaakt. De Grieken hadden er grote afgodsbeelden neergezet en op het altaar hadden ze een varken geofferd. Een varken is voor de joden een onrein dier en voor hen was dit een enorme belediging van hun eigen God. Toen het, na een bloedige strijd, gelukt was om Jeruzalem en de tempel weer in handen te krijgen moest er veel gebeuren. De tempel moest gereinigd worden en opnieuw ingewijd.

Heel belangrijk was dat er weer een gouden kandelaar met olijfolie zou branden, dag en nacht, ter ere van God. Maar dat moest met gewijde olie, iedere dag een kruikje vol, en er was bijna geen olie meer. Er was nog maar één kruikje. Nieuwe, gewijde olie maken duurde op z'n minst acht dagen. Toen gebeurde het wonder: van dat ene kruikje olie bleven de lampen acht dagen branden, precies totdat de nieuwe olie klaar was. Dat werd gezien als een groot wonder van God. En dit wonder wordt nu, meer dan tweeduizend jaar later, nog steeds door de Joden gevierd.

Opdrachten

1. **Het jaar 164 voor Christus, hoeveel jaar is dat nu geleden?**
2. **Hoe worden Joodse boeken gelezen?**
3. **Voor joden en moslims is een varken een onrein dier. Zoek op waarom dat is.**

Chanoeka vier je thuis

Chanoeka is ook een echt gezellig feest, een familiefeest. Iedere dag als er weer een nieuw lampje of kaarsje wordt aangestoken, wordt er gezongen en gebeden, er worden lekkere hapjes gegeten en er worden spelletjes gedaan. De hapjes en de spelletjes hebben allemaal een bijzonder betekenis en horen echt bij het Chanoekafeest.

Lekkere hapjes zijn *latkes*, dat zijn aardappelpannenkoekjes, en *soevganiot*, dat zijn oliebollen gevuld met jam. Beide worden gebakken in olie en dat is geen toeval, Chanoeka is immers het feest van de olie die niet opraakte.

Een bijzonder spelletje is spelen met de *dreidel*. Een dreidel is een soort tolletje met een bijzonder verhaal: eeuwen geleden, toen het land van de Joden bezet was, werd het verboden om de joodse godsdienst te studeren. Studenten deden dit daarom in het geheim en als er gevaar dreigde, pakten ze de dreidel en deden net alsof ze een onschuldig spelletje aan het spelen waren. Kinderen krijgen met Chanoeka vaak cadeautjes en ook wel geld. Maar een deel van dat geld moeten ze geven aan een goed doel, zo leren ze de zorg voor de ander. Tegenwoordig wordt er ook wel chocolademunten gegeven.

Opdrachten

1. Het geven van cadeautjes en chocoladegeld, aan welk Nederlands feest denk je dan?
2. Speciale lekkere hapjes horen soms bij een bepaald feest? Wat eten Joden met Chanoeka?
3. Hoe gaat het spel met de dreidel?

Chanoeka in het openbaar

Er zijn tijden geweest waarin je maar beter niet kon laten merken dat je Joods was. En er zijn nu nog steeds heel veel landen waar je dat maar beter stil kunt houden, anders zit je meteen in de problemen. Ook in Nederland zijn er nu zelfs nog mensen die tegen Joden zijn.

In Nederland is het gelukkig mogelijk om ook in het openbaar Chanoeka te vieren. Ergens op een plein in de stad of het dorp wordt dan een grote kandelaar neergezet. Op één van de acht dagen komen daar veel mensen bij elkaar, Joden maar ook mensen die geen Jood zijn maar toch graag het feest mee willen vieren. Er worden liederen gezongen, er wordt gedanst en er wordt gebeden. Ook is er vaak een toespraak waarin wordt verteld over het feest en hoe belangrijk het is om dat in vrijheid te kunnen vieren.

En dan, heel plechtig worden de lichtjes van de grote chanoekia aangestoken, het aantal dat hoort bij die

dag. En na afloop zijn er natuurlijk de lekkere hapjes, het is tenslotte feest. Openbare Chanoekavieringen zijn er in veel plaatsen: grote steden als Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht, maar ook in kleinere zoals Elburg, Lelystad en op Texel. Het aantal plaatsen waar in het openbaar Chanoeka wordt gevierd wordt ieder jaar groter.

Opdrachten

1. Wordt er in de plaats waar jij woont in het openbaar Chanoeka gevierd?
2. Hoe heet de kandelaar waarvan de lichtjes worden aangestoken?
3. Wie steekt de lichtjes aan?

Godsdienstvrijheid

In Nederland ben je vrij om te kiezen of je een geloof aanhangt en wélk geloof je hebt. Ook ben je vrij om de dingen te doen die bij je geloof horen, behalve als je daardoor de vrijheid van een ander zou wegnemen. Dat lijkt heel normaal, maar het is zo belangrijk dat deze vrijheid beschreven staat in het eerste artikel van de Grondwet. Regels en afspraken die we heel belangrijk vinden staan niet in een gewone wet maar in de Grondwet. Je kunt je in Nederland bijna niet voorstellen dat je strafbaar zou zijn omdat je een bepaald geloof hebt en toch zijn er veel landen waar dat wel zo is.

Natuurlijk kunnen we er blij om zijn dat Chanoeka, net als Kerstmis, in Nederland in het openbaar kan worden gevierd, hoe vanzelfsprekend het ook voor jou misschien lijkt. Als je tot een volk behoort dat in de geschiedenis vele malen, en in vele landen werd vervolgd, dan hecht je misschien nog veel meer waarde aan de Nederlandse godsdienstvrijheid.

Opdrachten

1. Kun je landen noemen waar géén vrijheid van godsdienst is?
2. Is er in Nederland ook een feest waarbij gevierd wordt dat er vrijheid is?
3. Heeft dat feest ook iets met het Joodse volk te maken?

Het verhaal van Nissim

Nissim is een Joodse jongen, hij is twaalf jaar oud en hij woont in Amsterdam. Ieder jaar viert hij enthousiast het Chanoekafeest mee, samen met zijn ouders.

Hij vertelt hoe thuis de kaarsen van de *menorah*, dat is een ander woord voor kandelaar, door zijn vader worden aangestoken. Het leukste van het feest vindt hij het dansen. En natuurlijk ook dat er veel te snoepen is, het lekkerst vindt hij de *soevganiot*, de olieballen. In Amsterdam wordt

het feest ook in het openbaar gevierd, er zijn dan heel veel mensen bij en de grote menorah vindt hij geweldig mooi om te zien, vooral als de rabbi de lampen aangestoken heeft. En hij vindt het ook wel een beetje spannend om erbij te mogen zijn.

Nissim zit op een joodse school, hij hoeft dus echt niet in de klas uit te leggen hoe en waarom ze Chanoeka vieren. Tijdens de acht dagen van het Chanoekafeest mogen de kinderen 's middags eerder naar huis, zodat zij zodra het donker wordt de kandelaar aan kunnen steken. Voor het zover is hebben ze in de klas een eigen menorah gemaakt, van hout, ieder een eigen kandelaar. Die mag natuurlijk niet branden met kaarsen, dat zou gevaarlijk zijn, maar het is wel een leuke manier om je met de hele klas voor te bereiden op het grote feest.

Opdrachten

1. Voor welke feesten heb jij vrij van school?
2. Wordt er bij jullie op school aandacht gegeven aan feesten van andere godsdiensten dan het christendom?
3. Zou jij ook wel eens Chanoeka willen vieren?

Toekomst

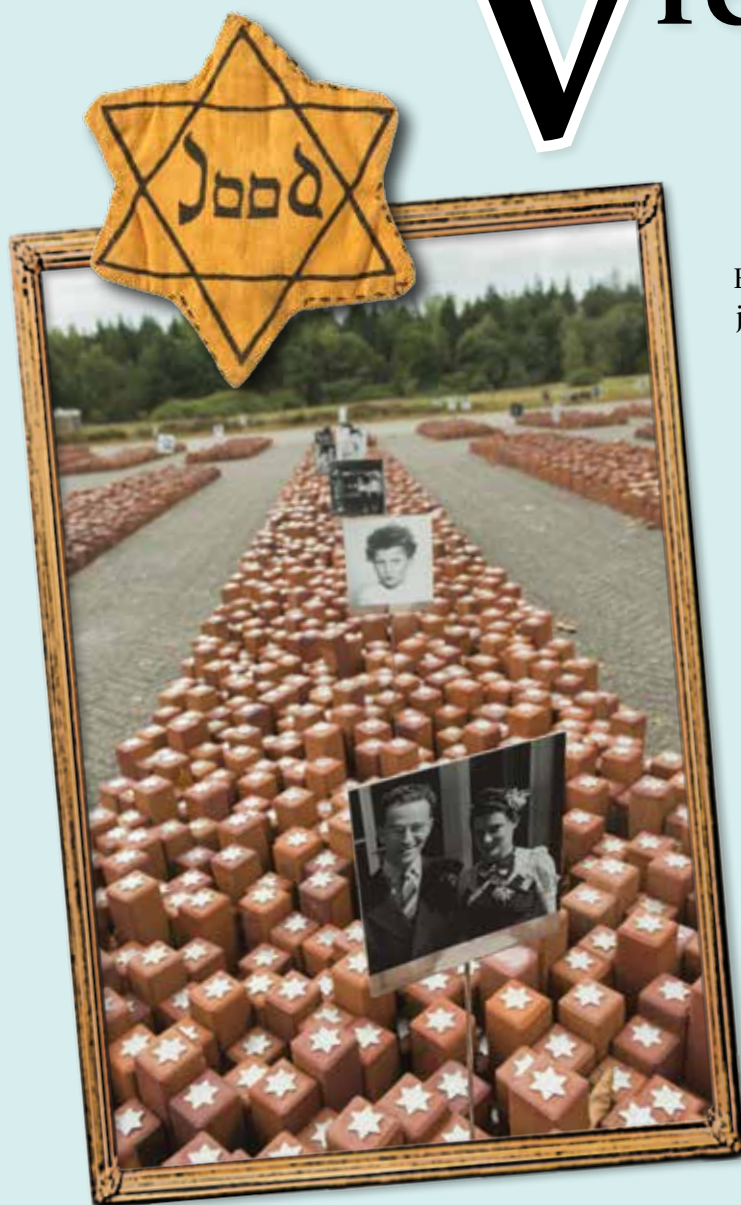
Hoewel het al een heel oud feest is werd Chanoeka in de loop van de tijd anders. De kandelaar, de lichtjes, de hapjes en de spelletjes zijn er al eeuwen en nog steeds hetzelfde. Maar de manier van vieren werd wel anders. Eerst was het een feest dat je alleen maar thuis vierde en liefst zo dat de mensen om je heen er niets van merkten. Na de Tweede Wereldoorlog kon je ook aan je omgeving laten merken dat je feest vierde, ook al hadden mensen in de buurt meestal nog nooit van Chanoeka gehoord.

En pas de laatste tientallen jaren kan het met een feest op straat, waar iedereen die dat leuk vindt mag komen kijken en ook mee mag vieren. Eigenlijk is Chanoeka daarom niet alleen het feest van het licht, maar ook het feest van de vrijheid van godsdienst. Het is waarschijnlijk dat er steeds meer plaatsen bij komen waar, ergens in december, de grote chanoekia, de kandelaar, staat opgesteld. En waar mensen zomaar op straat staan te bidden en te zingen omdat ze blij zijn dat de tijd van onderdrukking en vervolging voorbij is, en hopelijk nooit meer terugkomt.

Opdrachten

1. Chanoeka is het feest van het licht en van de vrijheid van godsdienst. Welke godsdienst heb jij en welke feesten horen daar bij?
2. Welke godsdiensten ken je nog meer?
3. Vind je dat mensen vrij moeten zijn om hun eigen godsdienst te hebben?

Vreemde woorden

Er zijn veel woorden die met Joden of met het joodse geloof te maken hebben. Je weet al dat een varken voor Joden, en trouwens ook voor moslims, een onrein dier is en dat de olie in een lampje in de tempel rein moet zijn. Het Joodse woord daarvoor is *koosjer*. Bij alles wat een gelovige jood eet of drinkt is belangrijk dat het koosjer, geschikt is. Dat betekent niet allen schoon of bruikbaar, maar ook: goedgekeurd. Varkensvlees is nooit koosjer.

Het gebouw waar joden heen gaan om te bidden heet de *synagoge*, of, zoals joden het zeggen, de *sjoel*. Daar gaan ze heen op zaterdag, de *sabbat*, of *sjabbat*. De *rabbi*, dat betekent godsdienstleraar, is vergelijkbaar met een dominee, of een priester of een iman.

Toen heel lang geleden het land van de Joden werd bezet en eigenlijk ophield te bestaan, zijn de Joden gevlucht naar heel veel andere landen. Er is bijna geen land op de wereld waar géén Joden wonen, ze hebben zich verspreid over de hele wereld. Dit heet de verstrooiing, of *diaspora*.

In de Tweede Wereldoorlog werden Joden eerst allerlei rechten ontnomen: ze mochten geen eigen winkels of bedrijven meer hebben en op allerlei plekken was het 'verboden voor Joden'. Later werden ze gearresteerd, in concentratiekampen opgesloten en de meeste Joden zijn daar vermoord. Dit heet de vernietiging van Joden, de *Holocaust*.

Opdrachten

1. Zijn er bij de woorden die hier genoemd worden woorden die je al kende?
2. Wat is de Holocaust?
3. Hoe kun je voorkomen dat er ooit weer een Holocaust komt?

Colofon

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed
F.C. Dondersstraat 1
3572 JA Utrecht
volkscultuur@live.nl
www.volkscultuur.nl

immaterieelerfgoed@live.nl
www.immaterieelerfgoed.nl

Tekst: Marcel Bergema en Bracha L. Heintz

Redactie: Ineke Strouken en Anneke Munnik

Foto's: Joods Historisch Museum, Nationale Beeldbank, Marcel Bergema, Rabbi Aryeh L. Heintz

Vormgeving: Icarus, grafisch ontwerp